

החקלאים קיוו לשנה טובה לעצי הזית בגדה. ואז הגיע גל החום הקיצוני

ברחבי הגדה המערבית מדווחים חקלאים על עונת מסיק גרועה במיוחד. מומחים קושרים את התופעה בגל החום שהורגש בחודש מאי - ומעוררים חשש מפני ההקצנה הצפויה במזג האוויר

הגר שיזף 29.10.2020 15:40

כשגשמים עזים הרטיבו את אדמות הגדה המערבית בחורף האחרון, המים הצמיחו בלבם של מגדלי זיתים פלסטינים רבים תקוות לעונה פוריה. אך חמישה ימים בלבד לאחר תחילת עונת המסיק החודש, היו כבר חקלאים שהיו מוכנים להכריז על סיום העונה. "יש אנשים שכבר סיימו את המסיק מרוב שאין זיתים, אין השנה עונה בכלל", סיפר לאחרונה מוסטפא כוכש, חקלאי מהעיירה דיר איסתיא, בעודו עומד בבית הבד הקואופרטיבי שהוא מנהל.

אין מדובר במקרים בודדים. ברחבי הגדה המערבית, כמו גם בישראל, מגדלי זיתים מדווחים על השפעותיו הקשות של החום הקיצוני השנה על עצי הזית. מומחים לעצי זית ואקלים שעמם שוחח "הארץ" קושרים בין התפוקה הנמוכה לחמסין וליובש, שצפויים להפוך שכיחים יותר כחלק ממשבר האקלים. בפועל, מדובר במגמה שמשמעותה איום גובר לאחד מענפי החקלאות שהכי מסמלים את הנוף המקומי.

כוכש הוא רק אחד מקבוצה גדולה של חקלאים בדיר איסתיא שמודאגים מהירידה בתפוקת עצי הזית ובפרנסתם. חקלאי נוסף הוא עמאד אל-חטיב, בן 53 ששמן זית הוא מקור ההכנסה העיקרי שלו, שמעיד גם הוא על עונת המסיק הקשה. לפני 15 שנים, הוא סיפר, החלקה שבבעלותו היתה יכולה להניב 40 גלונים, אך השנה הוא צופה שהזיתים שימסוק יספקו לו חמישה גלונים בלבד. אל-חטיב גם ציין מי הוא לדעתו האשם המרכזי במצב העגום: גל החום הכבד שנמשך עשרה ימים בחודש מאי האחרון והכה בעצי הזית בדיוק בזמן פריחתם. "זה פשוט ייבש את העץ", אמר אל-חטיב בעודו מקמט את אחד מעליו של עץ כדי להראות את היובש. "עד עכשיו רואים את זה".

את מה שחקלאי הגדה מרגישים בשטח יודעים מומחים לגבות בעזרת ידע מחקרי שהצטבר במשך שנים. "זיתים הכי רגישים בזמן הפריחה, באזור אפריל-מאי", מסביר ד"ר ארנון דג ממכון וולקני, מומחה לביולוגיה וגידול זית במרכז גילת לחקלאות על סף המדבר. "גלי חום שבאים יחד עם יובש גורמים לכך שפרחים ינשרו, וככל שגל החום ארוך יותר כך הוא ישפיע יותר". דג מוסיף שגלי החום פוגעים בפרחים ובחנטים (השלב לאחר הפריית הפרח ולפני היווצרות הפרי - ה.ש) באופן שאינו ייחודי לזיתים אלא נכון לכל העצים. "כשיבש מאוד העץ נכנס לעקת מים ולא יכול לקרר את עצמו".

אותו גל חום הורגש היטב ברחבי האזור, גם בשטח ישראל, אך השפעותיו על עצי הזית בולטות יותר בגדה המערבית. הסיבה לכך היא שרובם המוחלט של עצי הזית בגדה גדלים בחקלאות בעל, כלומר חקלאות הנסמכת על גשמים ולא על השקיה. בישראל המצב מעט שונה: 75% ממטעי הזיתים בשטח ישראל גם גדלים כחקלאות בעל, אך מניבים רק 33% מתפוקת השמן. יתר העצים נהנים מהשקיה קבועה ועשירים יותר בשמן, ולכן אחראיים ל-67% מהתפוקה הישראלית. בהתייחסו לעצי הבעל, ראש

ענף הזית במועצת הצמחים, אורי יוגב, סיפר שגם בישראל צפו יבול רב השנה. אך "בסופו של דבר, בגלל החמסין, אנחנו מגיעים ל-10% עד 20% מהתפוקה בשנה נורמטיבית".

המומחים מציינים כי גלי החום אינם הגורם היחיד שמשפיע על עצי הזית. "יש מגמות שינוי גם במשקעים", אומרת פרופ' הדס סערוני, קלימטולוגית מאוניברסיטת תל אביב שחקרה את הנושא עם ד"ר ברוך זיו מהאוניברסיטה הפתוחה. "אם מסתכלים על הממוצע השנתי של כלל הגשמים, השינויים לא גדולים מאוד", היא אומרת. "אבל כשמחלקים את השינויים לחלקי עונת הגשמים ניתן לראות התקצרות של העונה והפחתה בגשם בעונות המעבר". שינוי זה משמעותי במיוחד עבור החקלאים שאינם משקים את גידוליהם - אם הגשם נגמר מוקדם יחסית העץ צריך להחזיק יותר זמן ללא אספקת מים משמעותית.

מרק פרל, אגרומטאורולוג במשרד החקלאות, מוסיף משתנה נוסף - פריסת הגשמים. "אנחנו רואים שיש יותר ימי יובש וביניהם גשמים וסופות חזקות יותר", הוא אומר. התחזקות הגשמים גורמת לכך שלמים קשה יותר לחלחל אל האדמה והסיכוי לשיטפונות גובר. עבור עצי הזית הנסמכים על הגשמים, ממטרים חזקים יותר שלא מחלחלים לאדמה כמו שצריך משמעם פחות עתודות מים עבור העץ. ד"ר דג ממכון וולקני מוסיף כי "אחד המדדים שעליהם חקלאים מסתכלים בסוף החורף הוא עומק הרטבה". עם זאת, החוקרים מציינים שמיני עצי הזית המקומיים דווקא אמידים יותר ליובש מאלו שיובאו לאזור.

מים במחיר גבוה

מועצת הצמחים הישראלית מציינת כי הדרך הפשוטה להימנע מעקת מים היא להשקות את עצי הזית. אך בשטחי הגדה, הימנעות מהשקיה איננה נובעת מבחירה אלא קשורה בפוליטיקה של המים בין ישראל לפלסטינים. על פי הסכמי אוסלו, ישראל שולטת במים באזור ו-80% מאקוויפר ההר מוקדש לשימושה. רק 20% מהאקוויפר, מקור המים החשוב בגדה, מוקדש לצרכי הפלסטינים. המחסור בצד הפלסטיני גורר ניסיונות להקים בארות ובורות מים, אך ללא אישור ישראלי הם נהרסים. בשל כך, פלסטינים רבים נאלצים לקנות מים במחיר גבוה ולהוביל אותם במכלים אל החלקות שלהם. "יש אנשים שכדי להשקות קצת עצים צעירים מובילים מים מהבית, הלך חזור", אומר מוסטפא, החקלאי מדיר איסתיא. איוב אבו היג'לה, מגדל עצי זית שעובד בארגון ESDC לחקלאות, מוסיף כי ישנם כיום חקלאים שגוזמים יותר מבעבר את עצי הזית שלהם כדי להוריד את צריכת המים.

בעיית המים שמקשה על חיי החקלאים מאיימת לגדול עם הזמן. על פי נתוני השירות המטאורולוגי, אותו גל חום שהתרחש בחודש מאי היה חריג במשכו, אך השירות גם צופה כי אירועי חום קיצוניים המתרחשים מחוץ לחודשי הקיץ יהפכו שכיחים יותר עם השנים. עבור החקלאים בגדה, מחשבה על עתיד שבו יהיה צורך רב יותר במי השקיה לעצי הזית אינה מעודדת, וקושרת בינם לאוכלוסיות מוחלשות אחרות ברחבי העולם, שנוטות להיות הראשונות להיפגע ממשבר האקלים. קשיים אלו עלולים להצטרף למכשולים אחרים הניצבים כבר עתה בפני מגדלי הזיתים, כמו גדר ההפרדה שמונעת גישה לחלקות, ומתנחלים שעוקרים עצי זית בקרבת התנחלויות. אבו היג'לה מציין כי לאורך השנים נטשו פלסטינים רבים את ענף החקלאות בחיפוש אחר מקורות הכנסה חלופיים.

להתגברות הצפויה בגלי החום עשויה להיות השפעה על חקלאים רבים. כ-45% מההקדק החקלאית בגדה ובעזה נטועה בכ-12 מיליון עצי זית, כך על פי נתוני האו"ם, ויותר מ-90% מהזיתים הנמסקים בשטחים משמשים לייצור שמן זית. שאר התוצרת הולכת לייצור סבון, זיתים למאכל וזיתים מוחמצים.

תעשיית השמן, כך על פי האו"ם, היא מקור הכנסה משמעותי עבור מאה אלף משפחות. חקלאות הבעל שעומדת בלב התעשייה הזו נתפסת לא פעם כענף עם תדמית רומנטית, וגם החקלאים עצמם טוענים לעתים תכופות שאין כטעמו של ירק שגודל באופן זה. אך מאחורי התיאורים היפים מסתתר כורך יותר מבחירה, ורבים מהם היו מעדיפים לעבוד בענפים מכניסים יותר. יוצאי הדופן בגדה בכל הנוגע לגידול זיתים הם מתנחלים, שמגדלים זיתים מושקים משום שמעצם היותם אזרחי ישראל הם זכאים למכסות מים נדיבות.

מי שעוקב אחר השינויים בהתנהגות עצי הזית לאורך שנים הוא פארס גאבי, ששימש בעבר כמנהל מחוז טול כרם וסלפית במשרד החקלאות הפלסטיני וגם כראש מועצת הזית הפלסטינית. לדבריו, את התמורות ניתן לראות כבר זמן מה, כשהפעם הראשונה שבה הבחין בשינוי בתפוקה היתה ב-2008. "זו היתה אמורה להיות שנת שפע, אבל בחודש פברואר ירד מעט גשם ביחס לממוצע ובסופו של דבר היא הפכה לשנת שפל", הוא נזכר. אחד השינויים המרכזיים שגאבי ועמיתיו הבחינו בו הוא שינוי בסרוגיות. עצי פרי רבים, בהם זיתים, ניחנים בסרוגיות - תכונה שמשמעותה שנת יבול אחת טובה ואחריה שנה פחות טובה.

לדברי גאבי, כיום יועץ של האיחוד האירופי לענייני זיתים, הסרוגיות הפכה הרבה פחות מובחנת מאז שנת 2010, שאחריה כל השנים הניבו ממוצע דומה של שמן זית והפערים בין שנת שפע לשנת שפל הצטמצמו לכיוון השפל, למעט שנת 2019 שהיתה שנת שפע. גאבי אומר שייתכן שהנתונים שאוספת הלשכה הפלסטינית לסטטיסטיקה לא משקפים במדויק את הירידה ביבול, מאחר ששטחי גידול הזיתים גדלו עם השנים. אך הוא גם מוסיף כי העצים הצעירים שננטעים בשטחים החדשים גם פגיעים יותר לשינויים במשטר הגשמים. "ב-20 השנים האחרונות מנהל משרד החקלאות הפלסטיני פרויקט גדול של שתילת עצי זית ברחבי הגדה", ויותר מ-50% מהשתילים ששתלנו מתו בגלל מחסור במים", אומר גאבי.